

Araştırma Makalesi

Başvuru: 19.11.2021

Kabul: 22.12.2021

Atıf: Evren, Mehmet. "Jean Jacques Rousseau'da İnsan Doğasına İlişkin İyimser Çözümler ve Doğuştan Ahlaki Duyguların 20. Yüzyıl ve Günümüz Psikoloji Çalışmalarındaki Yeri Dair Bir Değerlendirme," *Temaşa Felsefe Dergisi* sayı: 17 (Haziran 2022): 78-91. <https://doi.org/10.55256/temasa.1026097>

Jean Jacques Rousseau'da İnsan Doğasına İlişkin İyimser Çözümler ve Doğuştan Ahlaki Duyguların 20. Yüzyıl ve Günümüz Psikoloji Çalışmalarındaki Yeri Dair Bir Değerlendirme

Mehmet Evren¹

ORCID: 0000-0003-3237-7526

DOI: 10.55256/TEMASA.1026097

Öz

Bu çalışmada, 18. yüzyıl Aydınlanma Çağı filozofu Jean Jacques Rousseau (1712-1778)'nin, eğitim üzerine yazdığı *Emile* adlı çalışması başta olmak üzere pek çok eserinde yer verdiği özsevgi, vicdan, merhamet, adalet gibi ahlaki duygulardan bahsedilmektedir. Rousseau, insanda bu duyguların doğuştan olduğunu söylemekle birlikte insanın iyi bir doğaya sahip olduğunu da düşünmektedir. Benzer şekilde insan doğası hakkında iyimser görüşleri bulunan bireysel psikoloji ile fenomenolojik inceleme yöntemini ele alan hümanist psikoloji gibi alanlarda Rousseau'nun insan doğasına ilişkin iyimser yaklaşımı ve insanın doğasında doğuştan bulunan ahlaki duyguları destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Rousseau'nun doğuştan olduğunu ileri sürdüğü ahlaki duygulara ilişkin yaklaşımı ile insan doğasına ilişkin iyimser görüşlerinin günümüz psikoloji sahasındaki kimi yaklaşımlarla da desteklendiğini ortaya koymaktır. Çalışmanın bir diğer amacı ise günümüzde bebeklerde ahlaki bilincin olduğunu ileri süren Karen Wynn ve ekibinin (Paul Bloom ve J. Kiley Hamlin) araştırmalarını Rousseau'nun iyimser insan doğası anlayışından hareketle ahlaki duyguların doğuştan olup olmadığı yönünden tartışmaya açmaktır.

Anahtar Kelimeler: Rousseau, Wynn, Eğitim, Psikoloji, Ahlaki Duygular, Vicdan, Adalet.

An Evaluation of the Place of Jean Jacques Rousseau's Optimistic Analysis Regarding Human Nature and Natural Moral Emotions' in the 20th Century and Modern-Day Psychology Studies

Abstract

This article focuses emotions such as self-love, conscience, mercy, justice as the 18th century Enlightenment philosopher Jean Jacques Rousseau (1712-1778) remarks in his work *Emile* – among others – which is on education. Rousseau thinks that human being has a good nature while he states that such emotions are inborn. Similarly, there are studies that support moral emotions that are inborn in human nature and that support Rousseau's optimistic approach to human nature in humanist psychology that examine phenomenological research method and individual psychology that has optimistic views as regards human nature. This study aims to put forth that Rousseau's approach to moral emotions that are asserted to be inborn and his views on optimistic human nature are supported by some approaches in modern-day psychology. Besides, the paper discusses the works of Karen Wynn and his team (Paul Bloom and J. Kiley Hamlin) that assert babies have inborn moral conscience together with Rousseau's idea of the nature of optimistic human and inborn moral emotions.

Key Words: Rousseau, Wynn, Education, Psychology, Moral Feelings, Mercy, Justice.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. mehmet_efesus@hotmail.com

Giriş

Aydınlanma yüzyılı'nın aykırı düşünürü Jean Jacques Rousseau (1712-1778)'nin bilimden sanata, siyasetten hukuka, tarihten eğitime, ahlaktan psikolojiye kadar pek çok alanda özgün düşünceleri mevcuttur. Bilhassa Rousseau'nun *Emile* adlı eserinde eğitim felsefesi ve psikolojisine dair özgün fikirlerini bulabiliriz. Rousseau'nun, bu çalışmasındaki insanın doğuştan ahlaki duygulara sahip olduğu yönündeki görüşleri ve insan doğasına dair iyimser açıklamaları 20. yüzyıl ve günümüzdeki psikoloji alanında yapılan kimi çalışmalar ekseninde tartışmaya açılabilir. Nitekim Rousseau'nun insan doğasına dair iyimser görüşlerinin 20. yüzyılda bireysel psikoloji ve hümanist psikoloji gibi ekoller tarafından desteklendiğini söyleyebiliriz. Örneğin bireysel psikolojinin kurucusu Alfred Adler (1870-1937)'in, insan doğasına yönelik olumlu değerlendirmeleri bulunmaktadır. Aynı zamanda insancıl kuramın önemli temsilcileri Abraham Maslow (1908-1970) ve Carl Rogers (1902-1987) gibi bilim insanlarının da Rousseau'nun insan doğasına ilişkin iyimser görüşlerini paylaştıkları söylenebilir.

Günümüz de Rousseau'nun insanda doğuştan ahlaki duyguların mevcut olduğuna ilişkin görüşlerini destekleyen kimi çalışmalar bulunmaktadır. Nitekim gelişim psikolojisi ve bilişsel bilim alanında önemli yayınları bulunan Karen Wynn ve ekibi (Paul Bloom ve J. Kiley Hamlin) 2007 yılında *Nature* dergisinde yayımlanan "Social evaluation by preverbal infants"² isimli çalışmalarında bebeklerin doğuştan ahlaki duygulara sahip olduklarını ileri sürmektedir. Bu doğrultuda Rousseau'nun insanın doğasına ilişkin iyimser yaklaşımı ve Karen Wynn ve ekibinin bebekler üzerine yaptığı araştırmalar arasında bir bağlantı kurulabilir. Biz de bu çalışmada hem 20. yüzyılda hem de günümüzde psikoloji alanında yapılan kimi araştırmalarla Rousseau'nun iyimser insan doğası ve insanın doğuştan getirdiği ahlaki duygulara ilişkin söylemleri arasında bir ilişki kurmayı amaçlamaktayız. Dolayısıyla konunun bütünlüğü açısından ilk olarak Rousseau'nun iyimser insan doğasına ve sonrasında Rousseau'da insanın doğuştan sahip olduğu ahlaki duygulara yer vererek başlayabiliriz.

1. Rousseau'da İyimser İnsan Doğası

Modern felsefenin kurucularından biri olan René Descartes (1596-1650)'in 'cogito'su ile başlayan insanın kendi üzerine düşünüşü Batı'da öznenin doğuşunu gerçekleştirmiştir. Nitekim modern felsefede bireyin ortaya çıkmasıyla birlikte onun özgürlüğü problemi de önem kazanmıştır. Dolayısıyla düşünürler iki yüz yıl sürecek olan bu felsefede insanın özgürlüğü problemine çözüm bulmaya çalışmışlardır. Bunun yanı sıra bu özgürlük arayışı neticesinde insanın tabiat durumunda kötü bir doğaya sahip olduğunu iddia edenler bulunduğu gibi özellikle insanın iyi bir doğaya sahip olduğunu ve aynı zamanda özgür olduğunu savunan düşünürler bulunmaktadır. Bu yüzden modern felsefe içerisinde yer alan kimi filozofların insan doğasına yönelik düşüncelerinden kısaca bahsetmek gerekmektedir.

İlk olarak modern felsefenin önemli düşünürlerinden Thomas Hobbes (1588-1679)'un, insan doğasına ilişkin varsayımına değinebiliriz. Hobbes'un, siyaset felsefesine dair kaleme aldığı *Leviathan* isimli çalışmasın-

² Karen Wynn ve ekibinin bu makalenin dışında Bkz. J. Kiley Hamlin, Karen Wynn and Paul Bloom, "Three-Month-Olds Show a Negativity Bias in Their Social Evaluations," *Developmental Science* 13, 6 (2010): 923-929. J. Kiley Hamlin and Karen Wynn, "Young Infants Prefer Prosocial to Antisocial Others," *Cognitive Development* 26, 1 (2011): 30-39. J. Kiley Hamlin et al., "How Infants and Toddlers React to Antisocial Others," *Proceedings of The National Academy of Sciences* 108, 50 (2011): 19931-19936. gibi çalışmaları da mevcuttur.

da bir fiksiyondan hareketle kurguladığı doğa durumu anlayışı önem arz etmektedir. Ona göre tabiat halindeki insan eşit ve özgür yaratılmıştır; ancak Hobbes, doğa durumunu insanların birbirine güvensizliği ve herkesin herkese savaş ilan ettiği bir duruma benzetmektedir.³ Başka bir deyişle, politik bir otoritenin yokluğu veya zayıflığı durumundaki insan tutumunda doğa durumu hâkimdir.⁴ Hobbes'a göre bu duruma "tutku, istek ve iştahlarını kısıtlayan hiçbir dışsal otoritenin bulunmadığı, yani insanın tam anlamıyla özgür ve özerk olduğu bir ortamda bencil bireylerin yıkıcı gücü"⁵ neden olmaktadır. Öte yandan bir diğer İngiliz düşünürü John Locke (1632-1704), Hobbes'un insan doğasına ilişkin bu kötümser yaklaşımını kabul etmez. Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme* adlı eserinde doğuştan eşit ve özgür olan insanın doğası gereği iyi olduğunu düşünür.⁶ Zira Locke'un tasvir ettiği tabiat halinin başlangıcında eşitlik ve özgürlük hüküm sürmektedir.⁷ Görüldüğü üzere Locke, Hobbes'un aksine tabiat halindeki eşit ve özgür olan insanın aynı zamanda iyimser bir doğaya sahip olduğunu düşünür.

Modern felsefenin bir başka düşünürü Rousseau da Locke gibi insan doğasının iyi olduğunu kabul etmektedir. Ona göre, tabiat halinde eylemlerimiz ve duygularımız samimidir. Çünkü Rousseau, davranışlarımız kalıplara dökülmeden önce insanın kaba, inceliksiz ama doğal olduğunu ifade eder.⁸ Ancak ona göre tabiat durumunda iyi duygulara sahip insan, ne zaman ki sahte uygarlıkla tanıştı ve insan ilişkilerini mülkiyet biçimlendirdi o vakit özünde iyi olan duyguları ve davranışları da değişti.⁹ Sonuç olarak Rousseau, insan doğasına dair Hobbes'un kötümser yaklaşımını kabul etmemekle birlikte Locke'un insan doğasının iyi olduğuna dair fikrini paylaştığını söyleyebiliriz. Rousseau'nun insan doğasına ilişkin iyimser görüşlerinden kısaca bahsettikten sonra onun bu görüşlerinin de kökeninde yer aldığını düşündüğümüz insanın doğuştan sahip olduğu ahlaki duygulara değinebiliriz.

2. Rousseau'da Doğuştan Ahlaki Duygular

Rousseau, *Emile* adlı eseri başta olmak üzere pek çok çalışmasında insanın doğasında özsevgi, vicdan, merhamet, adalet gibi ahlaki duyguların bulunduğunu söyler. Ona göre, bu duygular doğuştan gelmektedir.¹⁰ Ayrıca Rousseau, *Emile* eserinde olduğu gibi *Chrisophe Beaumont'a Mektup*'unda adalet ve iyiliğin doğuştan geldiğine inandığını ifade eder.¹¹ Dolayısıyla insanın iyimser doğası olduğunu söyleyen Rousseau'nun doğuştan geldiğini düşündüğü özsevgi, vicdan, merhamet, adalet gibi ahlaki duygulara değinmek bu duyguların anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

³ Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 92, 93, 97.

⁴ Mehmet Akif Balkaya, *Shakespearean State of Rivalry between Hobbes and Girard* (İstanbul: Kriter, 2021), 12.

⁵ Naci İspir, "Thomas Hobbes ve Demokrasi," *Felsefe Dünyası* 38 (2), (2003): 142.

⁶ John Locke, *Concerning Civil Government, Second Essay an Essay concerning the True Original Extent and End of Civil Government*, trans. William Popple. (PDF: Pennsylvania State University, 1998), 6.

⁷ Niyazi Öktem, *Sosyolojinin ve Felsefenin Verileriyle Devlet ve Hukuk Felsefesi Akımları* (İstanbul: Der Yayınevi, 1993), 176.

⁸ Jean-Jacques Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*, çev. Sabahattin Eyüboğlu. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 9.

⁹ J. L. Lecercle, "Jean Jacques Rousseau: Hayatı ve Eserleri (1712-1778)" *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma* içinde, ed. Rasih Nuri İleri (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 57-59.

¹⁰ Jean Jacques Rousseau, *Emile Ya da Eğitim Üzerine*, çev. Yaşar Avunç. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 406.

¹¹ Ali Timuçin, *Rousseau'nun Toplum Anlayışı* (İstanbul: Bulut Yayınları, 2008), 107.

2.1. Amour de soi (Özsevgi)

Rousseau, *Emile* adlı çalışmasında amour de soi (özsevgi) duygusunu açıklarken bir çocuğun doğal olarak iyimserliğe eğilimli olduğunu ifade eder. Zira ona göre çocuk kendisine yaklaşan her şeyin kendisine yardım etmek için olduğunu düşünmektedir.¹² Çünkü Rousseau'ya göre insanın yüreğinde doğuştan ahlak bozukluğu mevcut değildir. Dolayısıyla Rousseau, yüreğimizde hiçbir kötülüğün bulunmadığını ifade eder. Bununla birlikte o, insanın tek tutkusunun insanın kendine olan sevgisi ya da özsaygısı olduğunu düşünmektedir.¹³ Nitekim Rousseau, özsevgi kavramını kendini sevme duygusu olarak adlandırmaktadır. Rousseau, bu duygunun gerçek ihtiyaçlarımız giderildiğinde sorun oluşturmayacağını söyler.¹⁴ Bununla birlikte Rousseau, her ne kadar özsevgiden kaynaklanan eylemler bireyin iyiliğini ve mutluluğunu gözeten eylemler olsa da bunların kötücül olmadığını ifade eder.¹⁵ Ancak ona göre özsaygı duygusu öyle değildir. Çünkü Rousseau, özsaygı duygusunu insanın kendisini başkalarıyla kıyaslaması olarak görmektedir. Bu yüzden o, özsevgi yani insanın kendini sevme duygusunun yerini kendini başkalarıyla kıyaslayan özsaygı duygusu aldığında problem olacağını söyler¹⁶ ve Rousseau, bu durumu şöyle ifade eder:

“Şimdiye kadar kendisinden başka kimseye bakmamış olan Emile'imın türdeşlerine ilk bakışı, onu kendisini onlarla kıyaslamaya özendiriyor; bu kıyaslamanın onda uyandırdığı ilk duygu da insanlar arasında ilk sıraya yerleşme arzusudur; işte özsevginin özsaygıya dönüştüğü ve bu kıyaslamaya bağlı tüm tutkuların doğmaya başladıkları nokta burasıdır.”¹⁷

Dolayısıyla Rousseau, Emile'nin özsaygısı gelişir gelişmez, artık hiçbir zaman kendini başkalarıyla kıyaslamadan edemeyeceğini ifade eder.¹⁸ Yani Rousseau'ya göre kıyaslama kaçınılmaz olarak gerçekleşir. O, bu duruma neden olarak da hatalı eğitimi görmektedir. Çünkü Rousseau, eğiticinin insanın içinde uyandırdığı özsaygı duygusu ile kişinin artık kendisini üstün görmeye başladığını düşünmektedir. Ayrıca Rousseau, bu duygunun yalnızca insanları birbirlerinin gözünde küçültmediğini aynı zamanda onların birbirlerine kin duymasına neden olduğunu da söyler.¹⁹ Öte yandan Rousseau, tabii olarak insanda mevcut olan özsevginin, yapay olan özsaygıya dönüşmediğinde insanın doğuştan getirdiği merhamet, vicdan ve adalet gibi olumlu duygularının gelişimine katkı sağlayacağını düşünmektedir.

2.2. Merhamet, Vicdan ve Adalet

Rousseau, ortak gereksinimlerimizin bizi birleştirdiği gibi, ortak düşkünlüklerimizin de sevgi nedeniyle bizi bir araya getirdiğini ifade eder.²⁰ Zira Rousseau için “ahlak bilinci” ve “insanlık duygusu” insan sevgisinden kaynaklanmaktadır. Rousseau, insanlık sevgisinin yine insanın kendine duyduğu sevgiden geçtiğini ifade eder ve bu durumun insanlar arasındaki adaletin temelini oluşturduğunu söyler.²¹ Bununla birlikte Rous-

¹² Rousseau, *Emile Ya da Eğitim Üzerine*, 285.

¹³ Rousseau, *Emile Ya da Eğitim Üzerine*, 91.

¹⁴ Rousseau, *Emile Ya da Eğitim Üzerine*, 285.

¹⁵ Ahmet Cevizci, *Eğitim Felsefesi* (İstanbul: Say Yayınları, 2011), 98.

¹⁶ Mehmet Evren, “Jean Jacques Rousseau'da Uygarlığın Duygulara Negatif Yansımaları,” *Felsefe Dünyası* 73 (1), (2021): 210

¹⁷ Rousseau, *Emile Ya da Eğitim Üzerine*, 320.

¹⁸ Rousseau, *Emile Ya da Eğitim Üzerine*, 333.

¹⁹ Rousseau, *Emile Ya da Eğitim Üzerine*, 366.

²⁰ Rousseau, *Emile Ya da Eğitim Üzerine*, 297.

²¹ Galvani Della Volpe, “Rousseau'nun Soyut İnsana Eleştirisi,” çev. Sevil Kutlar, *Felsefe Dergisi* 1, (1989): 59.

seau'ya göre insanı türdeşlerini sevmeye yönlendiren ve aralarında bir dayanışma ilişkisi kuran duygu "acıma duygusu" dur.²²

Rousseau, acıma duygusu²³ için şunları söylemektedir:

"Türdeşini yaşatmak için bilerek ölüme atılan çağdaş insanla, bu eylemi binlerce yıl önce gerçekleştirmiş bir insan arasında hiçbir fark yoktur. Bu anlamda insanlığın ilerlemesi gerekmez. İnsan doğasının, ister tarihinin verisi olsun, bir başkasını yaşatmak yeteneği, insan türünün sürekliliğinin ilk ve son dayanağıdır."²⁴

Dolayısıyla Rousseau, tabiatın nizamına uygun olarak insan yüreğine tesir eden ilk görece duygu olan acıma duygusunun böyle doğduğunu ifade eder. Rousseau, hassas ve acıma duygusu olan çocuğun kendisi gibi olan, kendisi gibi acı çeken ve acıları duyumsayan insanların olduğunu kavraması, bununla birlikte başka acıların da olduğunu bilmesi gerektiğini söylemektedir.²⁵ Nitekim Rousseau, bilhassa merhamet veya acıma duygusu için şunları dile getirir:

"Demek ki merhamet, doğal bir duygudur; her bireyin kendisine karşı duyguyu sevginin faaliyetini hafifletip yumuşatarak, bütün türün, karşılıklı olarak kendisini muhafaza etmesine yardım eder. Bizi acı çektiğini gördüklerimizin yardımına düşünmeden koşturan bu duygudur; doğa halinde kanunların, törelerin, erdem yerini, tatlı ve yumuşak sesine herkesin boyun eğmesi üstünlüğüne de sahip olarak bu duygu alır (...)"²⁶

Rousseau, insanın kendi türdeşleriyle ikili ilişkileri sonucu oluşan ahlaksal sistemden vicdani itkinin doğduğunu söyler. Ona göre insan, iyiliği doğuştan bilmez; fakat akli ona iyiliği tanıttığında, vicdanın onu iyiliği sevmeye sürüklediğini ifade eder. Rousseau, "doğuştan gelen duygunun bu duygu" olduğunu dile getirmektedir.²⁷ Dolayısıyla Rousseau, ruhlarımızın derinliklerinde doğuştan gelen bir adalet ve iyiye yönelme duygusu olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte Rousseau, kendi eylemlerimizin ve başka kimselerin eylemlerinin vicdan ilkesine göre iyi veya kötü olarak değerlendirildiğini düşünür²⁸ ve mantığın bizi kandırabileceğini ancak vicdanın asla aldatmayacağını söyler.²⁹ Rousseau, vicdanı olan kişinin yoldan çıkmaktan asla korkmayacağını ifade eder. Çünkü o, vicdanı insanın gerçek rehberi olarak görmektedir.³⁰

Rousseau'nun tabiat halindeki iyimser insan doğası görüşüne ve insanda doğuştan olduğunu söylediği ahlaki duygulara değindikten sonra onun bu düşüncelerini 20. yüzyılda ve günümüzde destekler mahiyette olduğunu düşündüğümüz kimi çalışmalara yer verebiliriz. Dolayısıyla bu araştırmada öncelikli olarak Rousseau'nun insan doğasına ilişkin iyimser görüşlerini destekleyici olduğunu düşündüğümüz bireysel psikoloji ve hümanistik (insancıl) psikoloji ekolünden bahsedeceğiz. Öte yandan insan doğasına dair kötümser görüşleri olan Psikoanalitik kurama da kısaca değinmek konunun bütünlüğü açısından önem arz etmektedir.

²² Mustafa Hazım Bayka, "Rousseau Üzerine Birkaç Söz" *Siyasal Fragmanlar- Ekonomi Politik Üzerine Söylev* içinde, ed. İsmail Yergüz (İstanbul: Say Yayınları, 2008), 10.

²³ Bayka, Rousseau'da "vicdan" olarak adlandırılacak "acıma duygusu" nun evrimsel bir çizgisinin olmadığını ifade etmektedir. Bayka, "Rousseau Üzerine Birkaç Söz," 10.

²⁴ Aktaran; Bayka, "Rousseau Üzerine Birkaç Söz," 10.

²⁵ Rousseau, *Emile Ya da Eğitim Üzerine*, 300.

²⁶ Jean Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı (ve Temelleri Üzerine Konuşma)*, çev. Rasih Nuri İleri. (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 123.

²⁷ Rousseau, *Emile Ya da Eğitim Üzerine*, 406.

²⁸ Rousseau, *Emile Ya da Eğitim Üzerine*, 404.

²⁹ Jean Jacques Rousseau, *İçimizde Gezinen Sessizlik*, çev. Rabia Elif Özcan. (İstanbul: Zeplin Düşünce, 2016), 35.

³⁰ Rousseau, *İçimizde Gezinen Sessizlik*, 51.

3. Rousseau ve İnsan Doğasına Dair Psikolojik Yaklaşımlar

Wilhelm Wundt (1832-1920)'un gayretleriyle 19. yüzyıl itibariyle müstakil bir disiplin haline gelen psikoloji bilimine çok sayıda bilim insanının çalışmaları yön vermiştir. Sigmund Freud (1856-1939) bu bilim insanlarından sadece birisidir. Ona göre insanlar bilinçdışı ölümler, cinsellik ve saldırganlık dürtüleri tarafından yönetilmektedir.³¹ Nitekim Freud, Rousseau'nun medeniyet öncesi insanların diğerlerine karşı daha şefkatli ve merhamet duygusu içerisinde yaşadığı görüşünü altüst etmiştir.³² Freud'a göre cinsellik ve saldırganlık dürtüleri insan doğasında doğuştan mevcuttur. Çünkü Freud, bireylerin haz ilkesine göre fonksiyonlarını yerine getirdiklerini ifade eder. Ona göre toplumun işlevi doğuştan gelen ve biyolojik olan eğilimleri kontrol altında tutmaktır.³³ Freud, bu görüşlerini psikanalitik kuramında yer alan kötümser bir yaklaşımla ve insan doğasının "yıkıcı, tahripkâr ve bencil" yönüyle ele almaktadır. Ona göre insan antisosyal, başkalarına zarar veren, engellendiği takdirde kendisine de zarar verebilecek bir varlıktır.³⁴

Öte yandan Alfred Adler (1870-1937), Freud'un bu düşüncesinin aksine insan doğasının bu şekilde olduğunu düşünmez. O, insan doğasını olumlu olarak ele alır.³⁵ Adler, bireylerin kişisel ve sosyal amaçları gerçekleştirmek amacıyla diğerleriyle iş birliği yapmaya yöneldiklerini ifade eder.³⁶ Adler, insanı sosyal bir varlık olarak tanımlar ve ona göre bir kişi, birey niteliğine ancak toplumla ulaşır. Çünkü Adler, toplumu, kişinin diğer insanlarla kaynaştığı, iç içe girdiği ve birey niteliğini kazandığı bir yer olarak düşünmektedir.³⁷ Görüldüğü üzere Adler, Freud'un aksine insanı toplumsal yönü olan sosyal bir varlık olarak ele almaktadır.

Nitekim Adler, bebeklikten itibaren öğrenme yoluyla gelişmeye açık olduğumuzu ve doğuştan gelen bir potansiyel olarak tanımlayabileceğimiz bir sosyal ilginin ise çocukluktan itibaren geliştiğini söyler.³⁸ Benzer şekilde Rousseau, *Emile*'de de inancı izah ederken sosyalliğin insanda fitri olduğunu ifade etmekte ve bu durumun aktüel olarak gerçekleştiğini söylemektedir. Çünkü ona göre insan yetkinleşme ve olgunlaşma kabiliyeti nedeniyle, sahip olduğu yetenekleri ihtiyaçları ölçüsünde geliştirmektedir.³⁹

İnsancıl kuramın önemli temsilcileri Maslow ve Rogers, Alfred Adler gibi düşünmekte ve Freud'un insan doğasına ilişkin kötümser ve biyolojik determinist fikirlerine karşı çıkmaktadırlar. Bununla birlikte insancıl psikolojinin köklerinin ilkinin Avrupa kaynaklı varoluşçu felsefede diğer kökünün de Maslow ve Rogers'ın öncü çalışmalarında olduğu görülmektedir.⁴⁰

³¹ Banu Yazgan İnanç ve Eşef Ercüment Yerlikaya, *Kişilik Kuramları* (Ankara: Pegem Akademi, 2009), 36.

³² Daniel Cervone ve A. Pervin Lawrence, "Freud'un Psikoanalitik Kuramı: Uygulamalar, İlgili Kuramsal Kavramlar ve Güncel Araştırmalar" *Kişilik Psikolojisi Kuram ve Araştırma* içinde, ed. Mustafa Baloğlu (İstanbul: Nobel Yayın, 2016), 76.

³³ Cervone ve Lawrence, "Freud'un Psikoanalitik Kuramı: Uygulamalar, İlgili Kuramsal Kavramlar ve Güncel Araştırmalar," 76.

³⁴ Ramazan Arı, Ömer Üre ve Hasan Yılmaz, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi: Eğitimin Psikolojik Temelleri* (Konya: Mikro Yayınları, 1999), 81, 97.

³⁵ Arı, Üre ve Yılmaz, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi: Eğitimin Psikolojik Temelleri*, 81.

³⁶ Daune P. Schultz ve Sydney Ellen Schultz, *Modern Psikoloji Tarihi*, çev. Yasemin Aslay. (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2020), 654.

³⁷ İnanç ve Yerlikaya, *Kişilik Kuramları*, 43.

³⁸ Schultz ve Schultz, *Modern Psikoloji Tarihi*, 654.

³⁹ Rousseau, *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı (ve Temelleri Üzerine Konuşma)*, (Dipnot) 116.

⁴⁰ İnanç ve Yerlikaya, *Kişilik Kuramları*, 291.

Varoluşçu psikanaliz, “varoluş felsefesi⁴¹nin insan doğası üzerindeki varsayımları ile fenomenolojik inceleme yöntemini birleştirerek, insan sorunlarını anlayabilmek ve tedavi edebilmek amacıyla Avrupa’da geliştirilmiş bir yaklaşım⁴² olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Søren Kierkegaard (1813-1855), Martin Heidegger (1889-1976), Albert Camus (1913-1960), Jean Paul Sartre (1905-1980) gibi varoluşçu filozoflar, yazılarında varoluşçuluk diye isimlendirdikleri holistik⁴³ ve teleolojik felsefe ile sonrasında hümanist yaklaşımın temelinde yer alan “yaşamın anlamı, özgür irade, insanın biricikliği” benzeri pek çok konu ve soruyu ele almışlardır.⁴⁴

Maslow ve Rogers gibi insancıl psikolojinin önemli temsilcileri de insan tabiatına dair iyimser bakış açısına sahiptirler ve insanın özgür iradesine vurgu yaparlar. Onlar kuramlarında “sağlıklı gelişim ve ilerleme yönünde doğuştan getirdiğimiz potansiyeller üzerine” odaklanmaktadır.⁴⁵ Onlar, insanda doğuştan gelen bu potansiyelin iyi olduğunu düşünürler. Örneğin Maslow, eldeki malumatlar ışığında bu içsel tabiatın esasta ya da mecburi olarak kötü olmadığını ifade eder.⁴⁶ Dolayısıyla Maslow, temel ihtiyaçlar ile temel insani duygu ve yeteneklerin ilk bakışta tarafsız “pre-moral” veya olumlu özellikleriyle “iyi” olduklarını söylemektedir.⁴⁷

Alfred Adler, “yıkıcılık, sadizm, gaddarlık, kin ve nefret” gibi duyguların insanların temel nitelikleri olmadığını ifade eder. Bununla birlikte Maslow, bu kötü duyguların altında yatanın ihtiyaçların, duygu ve yeteneklerin engellenmesine karşı beslenen şiddet eğilimli tepkiler olduğunu söylemektedir. Maslow, öfkenin kendi içinde kötü olmadığını ifade eder ve korku gibi tembelliğin hatta bilgisizliğin de böyle olduğunu düşünür ve bunların elbette kötü davranışlara yol açabileceğini ama bu durumun da zaruri olmadığını bildirir. O, insan tabiatının katiyen düşünülmediği gibi kötü olmadığı kanaatindedir.⁴⁸ Görüldüğü üzere Maslow, tıpkı Rousseau gibi insan doğasını iyimser olarak nitelendirmiştir diyebiliriz.

Bununla birlikte Maslow, daha önce de ifade edildiği gibi içsel doğamızın da kötü olmadığını söylemektedir. Bu yüzden ona göre, içsel doğamız iyi ya da tarafsız olduğundan ortaya çıkarılması gerekmektedir. Nitekim Maslow, kendi hayatlarımızı idare edebilme şansına sahip olduğumuz takdirde daha “sağlıklı, üretken ve mutlu” olacağımızı ifade eder.⁴⁹ Dolayısıyla Maslow, insanın kendini gerçekleştirme potansiyeline sahip olduğunu düşünür ve ona göre insanın kendini gerçekleştirmek için doğuştan gelen bir eğilimi bulunmaktadır. Maslow’un bu fikirlerini insancıl kuramın bir diğer önemli temsilcisi Carl Rogers da paylaşmaktadır.⁵⁰ Rogers, insanın tabiatında, en iyisini yapma gücü olduğunu söyler.⁵¹ O, “insanın yapısını, her şeyi ile

⁴¹ “Varoluşçu felsefe, ferden hayatın yönünü tanımlamada bağımsız olduğuna inanır ama bu bağımsızlık kişisel kararların sonuçları için ferde sorumluluk yüklemektedir.” Bkz. Nurten Gökalp, *Psikoloji Felsefesi* (Ankara: Ebabel Yayıncılık, 2010), 114.

⁴² Engin Geçtan, *Psikanaliz ve Sonrası* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995), 319.

⁴³ “Holizm: Bir bütünün hiçbir zaman kendi parçalarının bir toplamı olarak anlaşılmayacağı üstüne idealist bir yorum getirirken, dünyanın holist bir süreç tarafından, yani yaratıcı bir evrim süreci, yeni bütünlüklerin oluşması süreci tarafından yönetildiği görüşü üstünde direktmiştir. Bu evrimsel süreç içinde maddenin biçimleri sürekli çoğalmakta, kendini yenilemektedir.” Bkz. İvan Frolov, *Felsefe Sözlüğü*, çev. Aziz Çalışlar. (İstanbul: Cem Yayınevi, 1991), 216.

⁴⁴ İnanç ve Yerlikaya, *Kişilik Kuramları*, 292.

⁴⁵ İnanç ve Yerlikaya, *Kişilik Kuramları*, 291.

⁴⁶ Abraham Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, çev. Okhan Gündüz. (İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık, 2017), 8.

⁴⁷ Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, 8-9.

⁴⁸ Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, 9.

⁴⁹ Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, 9.

⁵⁰ Schultz ve Schultz, *Modern Psikoloji Tarihi*, 680.

⁵¹ Arı, Üre ve Yılmaz, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi: Eğitimin Psikolojik Temelleri*, 97.

(içgüdüler, dürtüler, ihtiyaçlar vb.) iyi, akılcı, sosyal ve ileriye doğru gelişen ve gerçekçi olarak” tanımlamaktadır.⁵² Ona göre devamlı mutluluğu arayan insanın doğasında, doğuştan getirdiği yaşamdan doyum sağlama gibi bir özelliği bulunmaktadır. Bununla birlikte insandaki kendini gerçekleştirme gayreti ve insanın potansiyeline etkinlik kazandırma meyli de doğuştan gelmektedir.⁵³ Maslow ve Rogers’ın insanın iyimser bir doğaya ve insanın kendini gerçekleştirme potansiyeline sahip olduğunu düşünmeleri, Rousseau’nun yaklaşımında yer alan doğasında iyi olan merhamet, adalet ve vicdan sahibi bireyleri akıllara getirmektedir.

İnsan doğasına ilişkin Freud’un kötümser yaklaşımı ve hümanist ya da insancıl psikolojinin iyimser görüşlerine kısaca değindikten sonra, Rousseau’nun görüşleriyle bağlantı kurabileceğimizi düşündüğümüz Karen Wynn ve ekibinin bebeklerde ahlaki bilincin mümkün olduğuna dair görüşlerine değinebiliriz.

4. Doğuştan Ahlaki Duygular ve Bebeklerde Ahlaki Bilinç

Ahlaki duyguların kökenine dair Rousseau gibi kimi filozoflar ahlaki duyguların doğuştan geldiğini iddia ederken, ahlaki duyguların doğuştan gelmeyip sonradan öğrenildiğine işaret eden kimi düşünürler de bulunmaktadır.

İnsan zihninin doğuştan boş bir levha yani “tabula rasa” olduğunu belirten⁵⁴ Locke, en yüksek ahlak kavramlarının ya da belli ahlak kurallarının ve ahlaksal olanın doğuştan olmadığını ifade etmektedir.⁵⁵ Locke, doyumcu⁵⁶ filozof Hobbes’ta olduğu gibi ahlaksal olanın bir gelişme süreci ile kazanıldığını düşünür.⁵⁷ Onun bu anlayışı psikoloji alanında kimi psikologlar tarafından ortaya konulan yaklaşımlarda karşılık bulmaktadır. Zira ahlakın doğuştan olmadığını ve çevrenin etkisiyle geliştiğini ileri süren Freud, Jean Piaget (1896-1980), Lawrence Kohlberg (1927-1987), Burrhus Frederic Skinner (1904-1980) ve Albert Bandura (1925-2021) gibi psikologlar bu düşünürlere örnek olarak gösterilebilir.

Freud, ahlakın doğuştan gelen içgüdülerle ilgisi bulunmayan bir sosyal öğrenme sorunu olduğunu ilk kez ortaya koyan düşünürdür.⁵⁸ Nitekim “ahlak ve kişilik gelişimini duygusal-güdüsel bir süreç olarak”⁵⁹ ele alan Freud, kişilik ve ahlak gelişiminin ana hatlarının ise ilk altı yılda tamamlandığını ifade eder.⁶⁰ Diğer bir psikolog Jean Piaget, yardımcılarıyla beraber Cenevreli çocuklar üzerinde yaptığı sistemli gözlemler net-

⁵² Arı, Üre ve Yılmaz, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi: Eğitimin Psikolojik Temelleri*, 99.

⁵³ Arı, Üre ve Yılmaz, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi: Eğitimin Psikolojik Temelleri*, 99.

⁵⁴ John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıcadıroğlu. (İstanbul: Ara Yayıncılık, 1992).

⁵⁵ Bedia Akarsu, *Mutluluk Ahlakı* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1998), 155.

⁵⁶ “Genel olarak, tüm bilgilerimizin duyumlardan türediğini; bir başka şeye indirgenemezcesine, gerçekten ve en yüksek bir biçimde varolan, başka her şeyin kendisine indirgenebildiği tek şeyin doyum olduğunu savunan görüş.” Modern duyumculuğun kurucusu Thomas Hobbes olarak bilinmektedir. Bkz. Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000), 292. Fransız düşünür Étienne Bonnot de Condillac (1714-1780) fikirlerimizin kaynağında duyumları görmekte ve düşünmeyi duygululuğun bir ürünü saymaktadır. Bkz. Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, çev. H. Vehbi Eralp. (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998), 279.

⁵⁷ Akarsu, *Mutluluk Ahlakı*, 155.

⁵⁸ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1998), 59-60.

⁵⁹ Çiğdem Kağıtçıbaşı ve Zeynep Cemalcılar, *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş* (İstanbul: Evrim Yayınevi, 2014), 221.

⁶⁰ Abide Güngör Aytar, “Ahlaki (Törel) Gelişim” *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi* içinde, ed. Ayten Ulusoy (Ankara: Anı Yayıncılık, 2015), 71.

icesinde, ahlaki duygu ve düşüncenin çeşitli yaş devreleriyle birlikte ilerlediğini söylemektedir.⁶¹ Bu bağlamda Piaget ahlaki gelişiminin çocuktaki genel düşünce gelişmesiyle aynı doğrultuda gittiğini ileri süren “kognitif gelişme teorisi”ni ortaya atmıştır. Piaget’e göre ahlaki gelişme zihni gelişiminin bir yönünü teşkil etmektedir.⁶² Bununla birlikte Piaget, bilişsel gelişmeye paralel olarak ortaya çıkan ahlak gelişimi evrelerini “Dışa bağlı ahlak evresi ve özerk ahlak evresi” olarak kavramsallaştırmıştır.⁶³ Piaget geleneğinde yetişmiş bir psikolog olan Kohlberg ise, onun teorisinde revizyon yaparak Piaget’in bazı temel görüşlerini geliştirmeye çalışmıştır.⁶⁴ Ahlaki gelişimi dönemler⁶⁵ halinde açıklayan Kohlberg ahlaki gelişim kuramında⁶⁶, “ahlaki yargı gelişim evrelerinin, sistematik ve hiyerarşik bir sıra” izlediğini belirtmektedir.⁶⁷

Davranışçı öğrenme kuramının önemli temsilcilerinden olan Skinner (1904-1980)’e göre “ahlaki davranışlar, çevrenin etkisiyle ve şartlanma sonucu öğrenilmiş davranışlardır. Ahlak gelişiminde çevrenin rolü ve etkisi önemlidir”.⁶⁸ Sosyal öğrenme kuramcılarında Bandura ise, “çocuğun, iyi ve kötü davranışları çevresindekileri gözleyerek, onları taklit ederek öğrendiğini” ifade eder.⁶⁹

Öte yandan Karen Wynn ve ekibi, 2007 yılında *Nature* dergisinde yayımladıkları “Social evaluation by preverbal infants” başlıklı makalede ve “Bilişsel Bebek Laboratuvarı”nda yaptıkları çalışmalarda ahlakın menşesine dair gündeme gelen, iyilik ve kötülük doğuştan getirdiğimiz şeyler midir; yoksa iyilik ve kötülük aile, okul ve sosyal çevre gibi etkenler sebebiyle meydana gelen haller midir gibi soruların yanıtının bebeklerin davranışında saklı olduğunu düşünmektedirler.⁷⁰

Onların bebekler üzerine yaptıkları çalışmalarda bilhassa 6 ve 10 aylık bebeklerin diğerlerine karşı davranışları, onların sempatik mi yoksa kaçınılması gereken bireyler mi olduğuna dair önemli veriler sunmaktadır.⁷¹ Zira onların yaptıkları bu deneyler bebeklerin zihinlerinin tabula rasa olmadığını göstermiştir.⁷² Dolayısıyla bu çalışmalarda bebeklerin, bir başkasına yardımcı olan bireyi, bir diğerine engel olana; yardımcı olan bireyi nötr olan bireye ve nötr bireyi ise engelleyen bireye tercih ettikleri gözlenmiştir.⁷³ Wynn,

⁶¹ Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997), 29.; Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 44

⁶² Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 44.

⁶³ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*, 221.

⁶⁴ Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 52-53.

⁶⁵ “Kohlberg’in Ahlak Gelişimi Evrelerinin Tanımlanması” detaylı bilgi için Bkz. Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*, 222.

⁶⁶ “Kohlberg ahlaki gelişim kuramını İngiltere, Malezya, Tayvan, Meksika ve Türkiye’de köy ve kentlerde gerçekleştirmiş olduğu araştırmalardan elde ettiği bulgularla geliştirmiştir.” Bkz. Şenay Yapıcı ve Mehmet Yapıcı, *Eğitim Psikolojisi* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2017), 49.

⁶⁷ Yener Özen, “Etik mi? Ahlak mı? Modernite mi? Medeniyet mi? Değerler Eğitimine Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım,” *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (5), (2011): 67.

⁶⁸ Aktaran; Özen, “Etik mi? Ahlak mı? Modernite mi? Medeniyet mi? Değerler Eğitimine Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım,” 66.

⁶⁹ Aktaran; Özen, “Etik mi? Ahlak mı? Modernite mi? Medeniyet mi? Değerler Eğitimine Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım,” 66.

⁷⁰ Zübeyir Ovacık ve Mehmet Evren, “Bebeklerde Ahlaki Bilinç Mümkün mü?” *Geçmişten Geleceğe Ahlâk* içinde, ed. Asife Ünal (Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları, 2015), 253.

⁷¹ J. Kiley Hamlin, Karen Wynn ve Paul Bloom, “Social Evaluation by Preverbal Infants,” *Nature* 450, 22 (November 2007): 557.

⁷² Osman Zahid Çifçi ve Nuri Çiçek, “Paul Bloom ve Evrimsel Bir Rastlantı Olarak Ahlâk” *Geçmişten Geleceğe Ahlâk* içinde, ed. Asife Ünal (Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları, 2015), 125.

⁷³ Hamlin, Wynn and Bloom, “Social Evaluation by Preverbal Infants,” 557. Bkz. J. Kiley Hamlin, “Magazine- Can Babies Tell Right From Wrong? | The New York Times,” *The New York Times*, erişim 13 Mayıs 2010, YouTube videosu, https://youtu.be/HBW5vdhr_PA

bebekler üzerinde yaptıkları çalışmalarda tutarlı bir şekilde bebeklerin yardımsever olan bireylere olumlu duygular hissettiklerini gözlemlediklerini bildirmektedir.⁷⁴

Wynn ve ekibi bebeklerde bu kabiliyetin, ahlaki düşünce ve haller için bir temel olarak kabul edilebileceğini söyler. Bununla birlikte çocuklarda erken gelişim döneminde ortaya çıkan bu durumun yani sosyal değerlendirmenin “biyolojik adaptasyon” olduğunu düşünmektedirler.⁷⁵ Yine onlar bebekler üzerindeki çalışmalarda ulaştıkları bulgularda, insanların sosyal değerlendirmeye düşünüldüğünden çok daha erken başladığını gözlemlemişlerdir.⁷⁶ Onlar bireylerin kendi sosyal etkileşimleri temelinde kavrama yeteneğinin evrensel oluşunu ve sonradan öğrenilmediğini yaptıkları bu araştırmaların desteklediğini düşünmektedirler.⁷⁷

Nihayetinde Bloom, bebekler üzerinde yapılan çalışmalarda, bebeklerde de bir ahlak anlayışının olduğuna işaret etmektedir. O, bebeklerin iyiyi ve kötüyü ayıracak bir donanımla dünyaya geldiklerini söyler. Bloom'a göre, bu araştırmalar bebeklerde iyiyi ve kötüyü ayıracak bir adalet duygusunun olduğunu göstermektedir.⁷⁸ Bununla birlikte Bloom, “adalet anlayışımızın tohumları, doğru ve yanlış anlayışımız biyolojik doğamızın bir parçası” olduğunu söyler.⁷⁹

Öte yandan Bloom, bebeklerde yetişkinlerdeki gibi ahlaki duyguların mevcut olduğunu ifade etmektedir.⁸⁰ Bununla birlikte Wynn ve ekibi bebeklerin bireyler üzerine düşünebileceğini ifade ederler. Özellikle Karen Wynn'ın, 6 aylık bebekler üzerinde yaptığı çalışmayla bu durumu gözler önüne serdiği söylenmektedir.⁸¹ Paul Bloom, Karen Wynn'ın yaptığı bu deneyi şöyle ifade eder:

“Deneyi gerçekleştiren kişi, bebeğe boş bir sahne gösterir ve sonra sahneyi bir beyaz perde ile kapatır. Sonrasında bebeğe bir Mickey Mouse oyuncak gösterip onu da beyaz perdenin arkasında kalacak şekilde saklar. Ardından, öncekinin aynı olan başka bir Mickey Mouse oyuncak alıp onu da perdenin arkasına koyar. Ardından perde yere düşer. Bebekler iki adet oyuncak görmeyi beklediklerinden, bir ya da üç tane görürlerse şaşkınlık belirtisi göstererek, sahneye daha uzun süre bakarlar. Bu deney, genellikle bebeklerin matematik bilgisine kanıt olarak sunulur (1+1=2 olduğunu bilirler); ancak bebeklerin nesnelere ayrı ayrı takip edebildiklerini de ortaya koymaktadır.”⁸²

Öte yandan Karen Wynn, bize benzeyenleri sevmemizin insan doğasının bir parçası olduğunu düşünür. O, bebeklerin bile kendi zevklerini paylaşan ve zıt görüşlere sahip olanlardan hoşlanmayan bireyleri tercih ettiklerini ifade eder. Bu bağlamda Wynn 1 yaşından küçük bebeklerin, yabancı dil veya kendi dilini yabancı aksanlı konuşanlara göre kendi anadilini konuşan bireyleri tercih ettiklerini söyler.⁸³ Dolayısıyla Wynn, bebeklerin tutum ve değerler boyutunda onların benzer bireylere yönelik tercihlerini incelediği çalışmalarda ve

⁷⁴ Bkz. Karen Wynn, “Born Good? Babies Help Unlock The Origins of Morality,” *Lesley Stahl, CBS News*, erişim 19 Kasım 2012, YouTube Videosu, 04:00-04:08, <https://youtu.be/FRvVFW85IcU>

⁷⁵ Hamlin, Wynn and Bloom, “Social Evaluation by Preverbal Infants,” 557.

⁷⁶ Hamlin, Wynn and Bloom, “Social Evaluation by Preverbal Infants,” 559.

⁷⁷ Hamlin, Wynn and Bloom, “Social Evaluation by Preverbal Infants,” 559.

⁷⁸ Çifçi ve Çiçek, “Paul Bloom ve Evrimsel Bir Rastlantı Olarak Ahlak,” 129.

⁷⁹ Paul Bloom, “Born Good? Babies Help Unlock The Origins of Morality,” *Lesley Stahl, CBS News*, erişim 19 Kasım 2012, YouTube Videosu, 06:16-06:31, <https://youtu.be/FRvVFW85IcU>

⁸⁰ Çifçi ve Çiçek, “Paul Bloom ve Evrimsel Bir Rastlantı Olarak Ahlak,” 129.

⁸¹ Paul Bloom, *Hazzın Bilimi “Sevdiğimiz Şeyleri Neden Severiz?”* çev. Ahmet Birsen. (İstanbul: Alfa Yayınları, 2012), 120.

⁸² Paul Bloom, *Bebeklerin Ahlaki Yaşamı* İyiliğin ve Kötülüğün Kökenleri, çev. Ezgi Kardelen. (İstanbul: Verita, 2015), 32-33.

⁸³ Karen Wynn, “Origins of Value Conflict: Babies Do Not Agree to Disagree,” *Trends in Cognitive Sciences* 20, sayı: 1 (January 2016): 3-4.

yaptığı çeşitli deneylerde, bebekliklerinin ilk yılında diğer insanlardan kendileriyle aynı görüşe sahip olanları bulduklarını ifade eder.⁸⁴

Nitekim Wynn, bebeklere A ile B seçenekleri (örneğin iki atıştırma) arasında bir seçim yaptırıldığını daha sonrasında bebeklere aynı A veya B seçeneğinin verildiği iki kukla gösterildiğini belirtmektedir. Kuklalardan biri bebeğin seçtiği öğeyi beğendiğini ve seçtiğini, ikinci seçeneği ise beğenmediğini işaret eder; diğer kukla ise tam tersi tercihte bulunur. Wynn daha sonra bebeklere bu iki kukla arasında seçim yapma fırsatı verdiklerini ve sonucunda bebek deneklerinin %80'inden fazlasının, onlarla aynı görüşü ifade eden karakteri tercih ettiklerini ifade etmektedir.⁸⁵

Bununla birlikte bebekler üzerinde yapılan deneylerde 3, 11 ve 12 aylık olanlarda bile ön yargılar olduğu tespit edilmiştir. Bloom, bebeklerdeki gözlemlenen bu ön yargıların aynı zamanda kötü davranışların da nedeni olduğunu düşünmektedir. Örneğin bu çalışmalarda “3 aylık bebekler kendi ten renklerine yakın olanları, 11 aylık bebekler kendileriyle aynı yemeği tercih edenleri, 12 aylık bebekler ise kendileriyle aynı dili konuşanları tercih etmektedirler.”⁸⁶ Dolayısıyla bu çalışmalarda bebeklerde sadece şefkat, merhamet, empati ve adalet gibi iyi duyguların olmadığı aynı zamanda bebeklerde bencil bir tarafın da olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir.

Özellikle Wynn ve ekibi bebekler üzerinde yaptıkları deneylerde bencillik ve adalet duygusu gibi şeylerin, bebeklerde doğru ve yanlışa dair değer yargılarının, çok erken temellerinin olduğunu söylemektedirler. Onlar bu düşünceden hareketle bireylerin kendi sosyal etkileşimleri temelinde değerlendirme kapasitelerinin evrensel olduğunu ifade etmektedirler.⁸⁷ Nitekim Bloom, insanda ahlaki davranma altyapısının mevcut olduğunu ve kültürün var olan bu potansiyeli şekillendirdiğini düşünür. Fakat bu noktada Bloom, insanda var olan iyi kötü potansiyelinin “evrimsel bir rastlantı” neticesinde ortaya çıktığını ifade eder.⁸⁸ Elbette Rousseau, “evrimsel rastlantı” ya da “biyolojik adaptasyonu” bilmemektedir. Zira bu tezler daha çok Rousseau sonrası ortaya atılan tezlerdir. Ancak Rousseau, bu duruma sebep olarak sahte uygarlıkla oluşturulan kültürün insandaki bu potansiyeli ya da iyi olan ahlaki duyguları olumsuz yönde şekillendirdiğini düşünür.

Nihayetinde bebekler üzerinde yapılan Karen Wynn ve ekibinin yaptığı bu araştırmalarda bebeklerde “doğuştan temel ahlaki düşünce, ahlaki yargı ve ahlaki duygu bulunduğu”⁸⁹ söylenmektedir. Bu bağlamda onların çalışmalarında önemli olan taraf, bebeklerin iyi ve kötüye yönelmelerinden ziyade bebeklerin bu ahlaki bilince ve duygulara doğuştan sahip olduğunu söylemeleridir. Bu nokta itibarıyla Rousseau'nun felsefi olarak ele aldığı insanlarda doğuştan ahlaki duygulara sahip olması önem kazanmaktadır.

Sonuç

Rousseau'nun, 18. yüzyılda insan doğasının iyimserliği ve insanın doğuştan ahlaki duygulara sahip olduğu yönündeki görüşleri önemlidir. Nitekim onun, *Emile* başta olmak üzere *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*,

⁸⁴ Wynn, “Origins of Value Conflict: Babies Do Not Agree to Disagree,” 4.

⁸⁵ Wynn, “Origins of Value Conflict: Babies Do Not Agree to Disagree,” 4.

⁸⁶ Çifçi ve Çiçek, “Paul Bloom ve Evrimsel Bir Rastlantı Olarak Ahlâk,” 129.

⁸⁷ Ovacık ve Evren, “Bebeklerde Ahlaki Bilinç Mümkün mü?,” 258.

⁸⁸ Çifçi ve Çiçek, “Paul Bloom ve Evrimsel Bir Rastlantı Olarak Ahlâk,” 125, 130.

⁸⁹ Çifçi ve Çiçek, “Paul Bloom ve Evrimsel Bir Rastlantı Olarak Ahlâk,” 125.

İçimizde Gezinen Sessizlik gibi pek çok çalışmasında felsefi olarak ele aldığı insan doğası ve doğuştan ahlaki duygular yaklaşımının 20. yüzyıl ve günümüz psikoloji alanında yapılan çalışmalarda referans alındığını söyleyebiliriz. Zira psikoloji alanında yapılan kimi çalışmalar ve araştırmalar Rousseau'nun bu fikirlerini destekler niteliktedir. Bilhassa Rousseau'nun insan doğasına ilişkin iyimser düşüncelerinin bireysel psikoloji alanında Adler'in çalışmalarına ve hümanist psikoloji sahasında ise Maslow ve Rogers'ın araştırmalarına ışık tuttuğu söylenebilir.

Öte yandan Karen Wynn ve ekibine göre bebekler iyiye de kötüye de yönelebilmektedir. Karen Wynn ve ekibinin ulaştığı bulgular bebeklerde doğuştan ahlaki bilincin mümkün olduğunu göstermektedir. Rousseau da benzer şekilde insanlarda doğuştan ahlaki duyguların olduğunu ifade eder. Fakat Rousseau, insanlarda doğuştan ahlaki duyguları “biyolojik adaptasyon” veya “evrimsel rastlantı tezine” bağlamaz. Çünkü Rousseau, *Emile*'de özsevgi duygusunu açıklarken bir çocuğun doğal olarak iyimserliğe eğilimli olduğunu söyler bu yüzden çocuk kendisine yaklaşan her şeyin ona yardım ettiğini düşünmektedir. Örneğin Rousseau, acıma veya merhamet duygusu söz konusu olduğunda çağdaş insanla binlerce yıl önce yaşamış insan arasında hiçbir farkın bulunmadığını ifade eder.

Bireysel psikolojinin kurucusu olan Adler, bireyin niteliğini toplumda kazandığını ifade etmektedir. Ona göre toplum, aynı zamanda insanın diğer insanlarla kaynaştığı yerdir. Benzer şekilde Rousseau, gerçek toplumun insanı özgür kıldığını düşünmektedir. Rousseau, halkı halk yapan eylemin toplumun temelini oluşturduğunu söyler.⁹⁰ Adler, eğitimin temel amaçlarından biri olarak kabul ettiği insana saygı ilkesini oldukça önemli görmekte ve insana saygı duygusunun geliştirilmesinin gerektiğini düşünmektedir.⁹¹ Benzer şekilde Rousseau, felsefi açıdan insan türüne saygı duyulması gerekliliğini ifade eder.⁹² Dolayısıyla Rousseau'da bu durum yani insana saygı duyulması anlayışı aslında insanın özgür ve otonom bir varlık olarak görülmesine de imkan tanımaktadır. Nitekim Maslow ve Rogers gibi insancıl yaklaşım ekolünün temsilcileri de insan doğasına dair iyimser bakış açısına sahip olmakla birlikte insanın kendini gerçekleştirmesine ve özgür iradesine inanırlar. Tüm bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda Rousseau'nun 18. yüzyılda yaptığı çalışmaların kendisinden sonra gelen düşünceleri ve günümüz psikoloji alanında yapılan çalışmaları etkilediğini söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia. *Mutluluk Ahlakı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1998.
- Arı, Ramazan, Ömer Üre ve Hasan Yılmaz. *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi: Eğitimin Psikolojik Temelleri*. Kon-ya: Mikro Yayınları, 1999.
- Aytar, Abide Güngör. “Ahlaki (Törel) Gelişim” *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi* içinde, Editör: Ayten Ulusoy, 70-92. Ankara: Anı Yayıncılık, 2016.
- Balkaya, Mehmet Akif. *Shakespearean State of Rivalry between Hobbes and Girard*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2021.
- Bayka, Mustafa Hazım. “Rousseau Üzerine Birkaç Söz” *Siyasal Fragmanlar- Ekonomi Politik Üzerine Söylev* içinde, Çeviren: İsmail Yergüz, 7-14. İstanbul: Say Yayınları, 2008.
- Bloom, Paul. “Born good? Babies Help Unlock The Origins of Morality,” *Lesley Stahl, CBS News*, Erişim 19 Kasım 2012. YouTube Videosu, 06:16-06:31. <https://youtu.be/FRvVFW85IcU>

⁹⁰ Jean Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Ayşe Meral. (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 25.

⁹¹ Arı, Üre ve Yılmaz, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi* “Eğitimin Psikolojik Temelleri,” 85.

⁹² Rousseau, *Emile Ya da Eğitim Üzerine*, 305.

- Bloom, Paul. *Bebeklerin Ahlaki Yaşamı İyiliğin ve Kötülüğün Kökenleri*. Çeviren: Ezgi Kardelen, İstanbul: Verita, 2015.
- Bloom, Paul. *Hazzın Bilimi: Sevdiğimiz Şeyleri Neden Severiz?*. Çeviren: Ahmet Birsen, İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.
- Cervone, Daniel ve Lawrence A. Pervin. "Freud'un Psikoanalitik Kuramı: Uygulamalar, İlgili Kuramsal Kavramlar ve Güncel Araştırmalar" *Kişilik Psikolojisi Kuram ve Araştırma* içinde, Editör: Mustafa Baloğlu, 113-162. İstanbul: Nobel Yayın, 2016.
- Cevizci, Ahmet. *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.
- Çifçi, Osman Zahid ve Nuri Çiçek. "Paul Bloom ve Evrimsel Bir Rastlantı Olarak Ahlâk" *Geçmişten Geleceğe Ahlâk* içinde, Editör: Asife Ünal, 121-136. Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Evren, Mehmet. "Jean Jacques Rousseau'da Uygarlığın Duygulara Negatif Yansımaları," *Felsefe Dünyası* 1 (73), (2021): 208-226.
- Frolov, İvan. *Felsefe Sözlüğü*. Çeviren: Aziz Çalışlar, İstanbul: Cem Yayınevi, 1991.
- Geçtan, Engin. *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995.
- Gökalp, Nurten. *Psikoloji Felsefesi*. Ankara: Ebabel Yayıncılık, 2010.
- Güngör, Erol. *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997.
- Güngör, Erol. *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998.
- Hamlin, J. Kiley and Karen Wynn. "Young Infants Prefer Prosocial to Antisocial Others," *Cognitive Development* 26, 1 (2011): 30-39.
- Hamlin, J. Kiley et al. "How Infants and Toddlers React to Antisocial Others," *Proceedings of the National Academy of Sciences* 108, 50 (2011): 19931-19936.
- Hamlin, J. Kiley, Karen Wynn and Paul Bloom. "Social Evaluation by Preverbal Infants," *Nature* 450, 22 (November 2007): 557-560.
- Hamlin, J. Kiley, Karen Wynn and Paul Bloom. "Three-Month-Olds Show a Negativity Bias in Their Social Evaluations," *Developmental Science* 13, 6 (2010): 923-929.
- Hamlin, J. Kiley. "Magazine-Can Babies Tell Right From Wrong? | The New York Times," *The New York Times*, Erişim 13 Mayıs 2010. YouTube videosu. https://youtu.be/HBW5vdhr_PA_
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*. Çeviren: Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- İnanç, Banu Yazgan ve Eser Ercüment Yerlikaya. *Kişilik Kuramları*. Ankara: Pegem Akademi, 2009.
- İspir, Naci. "Thomas Hobbes ve Demokrasi," *Felsefe Dünyası* 38, (2003): 141-148.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem ve Zeynep Cemalcılar. *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi, 2014.
- Lecerle, J. L. "Jean Jacques Rousseau: Hayatı ve Eserleri (1712-1778)" *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma* içinde, Çeviren: Rasih Nuri İleri, 11-40. İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Locke, John. *Concerning Civil Government, Second Essay an Essay concerning the True Original Extent and End of Civil Government*. Trans: William Popple, PDF: Pennsylvania State University, 1998.
- Locke, John. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. Çeviren: Vehbi Hacıkadıroğlu, İstanbul: Ara Yayıncılık, 1992.
- Maslow, Abraham. *İnsan Olmanın Psikolojisi*. Çeviren: Okhan Gündüz, İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık, 2017.
- Ovacık, Zübeyir ve Mehmet Evren. "Bebeklerde Ahlaki Bilinç Mümkün mü?" *Geçmişten Geleceğe Ahlâk* içinde, Editör: Asife Ünal, 247-260. Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Öktem, Niyazi. *Sosyolojinin ve Felsefenin Verileriyle Devlet ve Hukuk Felsefesi Akımları*. İstanbul: Der Yayınevi, 1993.
- Özen, Yener. "Etik mi? Ahlak mı? Modernite mi? Medeniyet mi? Değerler Eğitimine Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım," *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (5), (2011): 63-87.
- Rousseau, Jean Jacques. *Emile ya da Eğitim Üzerine*. Çeviren: Yaşar Avunç, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Rousseau, Jean Jacques. *İçimizde Gezinen Sessizlik*. Çeviren: Rabia Elif Özcan, İstanbul: Zeplin Düşünce, 2016.
- Rousseau, Jean Jacques. *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı (ve Temelleri Üzerine Konuşma)*. Çeviren: Rasih Nuri İleri, İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Rousseau, Jean Jacques. *Toplum Sözleşmesi*. Çeviren: Ayşe Meral, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Rousseau, Jean-Jacques. *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*. Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul: Türkiye

- İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Schultz, Daune P. ve Sydney Ellen Schultz. *Modern Psikoloji Tarihi*. Çeviren: Yasemin Aslay, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2020.
- Timuçin, Ali. *Rousseau'nun Toplum Anlayışı*. İstanbul: Bulut Yayınları, 2008.
- Volpe, Galvoni Della. "Rousseau'nun Soyut İnsana Eleştirisi," Çeviren: Sevil Kutlar, *Felsefe Dergisi* (1), (1989): 59-75.
- Weber, Alfred. *Felsefe Tarihi*. Çeviren: H. Vehbi Eralp, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998.
- Wynn, Karen. "Born Good? Babies Help Unlock The Origins of Morality," *Lesley Stahl, CBS News*, Erişim 19 Kasım 2012. YouTube Videosu, 04:00-04:08. <https://youtu.be/FRvVFW85IcU>
- Wynn, Karen. "Origins of Value Conflict: Babies do not Agree to Disagree," *Trends in Cognitive Sciences* 20, 1 (2016): 3-5.
- Yapıcı, Şenay ve Mehmet Yapıcı. *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2017.